

OSMANLI MERKEZ VE TAŞRA TEŞKİLATI

TAR211U

KISA ÖZET

1. ÜNİTE Devlet, Saray, Hanedan, Padişah ve Divan

DEVLET

Belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir halkın örgütlenmesine devlet diyoruz. Devlet kavramı da tarih içerisinde, toplumların sosyo-ekonomik yapılarına ve egemen gücün/teşkilatın şümulüne göre değişiklikler geçirmiş, modern çağda ulus-devlet dediğimiz yapı ortaya çıkmıştır. Bunun öncesinde Avrupa'da feodalitenin çözülmesiyle merkezî krallıkların güçlenmesi süreci yaşanmıştır. Osmanlı toplumu

XIX. yüzyıla kadar tipik bir sanayi-öncesi tarım toplumdur.

Sanayi öncesi toplumlarda devletin tipik özellikleri şunlardır:

- Tipik olarak monarşiktir (Akdeniz cumhuriyetleri hariç).
- Ancak mutlak gücü sınırlayan unsurların (din, toplumsal farklılıklar) yanında devletin kırılabilirliğine yol açan yapısal faktörler mevcuttur.
- Ulaştırma ve iletişim alanlarında zorluklar ve yavaşlık devlet örgütlenmesi açısından önemli bir belirleyicidir.

Beylikten Devlete

Osmanlılar XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'nun kuzey-batı ucunda yarı-bağımsız bir uc beyliği olarak tarih sahnesine çıkmıştı. Bu beylik kısa sürede sınırlarını genişletirken dönemin siyasî gelişmeleri sonucu bağımsız bir devlete doğru gelişti. Osman Gazi döneminde dönemin hâkimiyet sembollerinden olan Cuma namazlarında Osmanlı beyi adına hutbe okutulması ile ilgili rivayet ile Osman Gazi'ye atfedilen ama sahihliği tartışılan sikkeler bağımsızlık yönünde işaretler olarak yorumlanabilir. Orhan Gazi zamanında yaya ve müselleme teşkilatı kurulmuştu. 1323 ve 1324 tarihli vakıflar da belirli bir bürokratik örgütlenmenin varlığının, delilleri olarak okunabilir. Osmanlı Devleti ilk kaynaklarda Osmanoğulları (*Âl-i Osman*), Gaziler olarak geçer. Bilahare *Devlet-i aliyye(-i Osmaniye)* ve *Devlet-i âl-i Osman* kavramları ortaya çıkar.

Egemenlik Anlayışı

Devlet, halk, ülke, hâkimiyet ve teşkilattan oluşur. Eski Türklerde devlete el/il denirdi. Tarihteki büyük Türk devletlerine baktığımızda Hunlarla birlikte gevşek bir kabileler konfederasyonu yapısından Osmanlılarda merkeziyetçi İmparatorluğa uzanan bir çizgi gözlüyoruz. Egemenliğin kaynağı açısından Türklerde hâkimiyet anlayışı İslâm-öncesi ve İslâm dönemlerinde belirli bir devamlılık gösterir. Eski Türklerdeki *kut* kelimesinin anlamı çok tartışılmış, saadet, mutluluk, baht, talih gibi anlamlarının aslında ikincil derecede önemli olduğu, hâkim anlamının *devlet/devletlû* olduğu üzerinde durulmuştur. *Kut*'un aslında *siyasî hâkimiyet kudreti* anlamında anlaşılmaktadır. Her Türk topluluğunda han/kağan sülaleleri vardı. Mesela Göktürklerde kağanlar Aşina-oğullarına mensuptu. Uygurlarda başlangıçta Yağlakar kabilesi kağan sülalesi idi.

Örfî Hukuk ve Devlet

Orta Asya Türklerinde sosyal ve siyasî düzen örfî hukuka, *yosuna* dayanır ama *yosun*, kurucu Kağanın iradesiyle *törü/türe* halini alır. Cengiz yasası da esasen Türk devlet geleneğindeki törü'den başka bir şey değildir. Osmanlı devletinde *örfi-sultanî* hukuk alanı hükümdarların kendi iradesine dayanarak şeriatın kapsamına girmeyen alanlarda kanun koyma yetkisini kullandığı bir alandır. Osmanlılar aynı geleneği devam ettirdiler. Kuruluş devrinden itibaren hem şeriat hem de örfî hukuk önemli rol oynadı. Fatih Sultan Mehmed gibi büyük hükümdarların örfî kanunlar vaz' etme konusundaki etkili tutumları iyi bilinmektedir. Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-feth* adlı eserinde *siyaset-i ilahî* ve *siyaset-i sultanî* ayırım, yapılmakta, *siyaset-i sultanî* ve *yaşağ-ı padişahî*'nin *örf* olarak bilindiği ifade edilmektedir.

Devlet Anlayışının Temeli: Adalet

Bu çerçevede Türk-İslâm devlet telakkisinin en temel kavramı olarak karşımıza adalet kavramı çıkar. Bu esasen evrensel bir anlayışı yansıtan kavramdır ve Orta Asya Türk tarihinde, Hint-İran gelenekle-

rinde, Kutsal kitaplarda, Yunan siyasî düşüncesindeki adalet ilkesiyle ilişkilendirilir. Bu kavram İslâm siyaset literatüründe *daire-i adliye* (*adalet çemberi*) adlı bir formülasyonla karşımıza çıkar. *Mülk* yani hükümdarlık ve devlet; *Asker/Kuvvetli bir Ordu*; *Hazine/Güçlü bir ekonomi*; *Reaya/Müreffeh bir halk* ve *Adalet*. Bir daire oluşturan bu kavramlaştırmada her bir unsur önemlidir ve bir zincirin halkaları gibidir. Ne var ki en temel iki unsur *mülk* ve *adalet* unsurlarıdır. **Adalet** kavramının zıddı *zulüm*, *nizam* kavramının zıddı ise *ihtilâl* ve *fetret* (yani kargaşa ve anarşi)'tir. Adaletle o denli önem verilir ki, İslâm dönemi eserlerinde “*Küfrile dünya durur, zulmile durmaz*” darbimeseli sıklıkla zikredilmiştir.

SARAY: Osmanlı Devlet teşkilâtı ve yönetiminde sarayın, niteliğinde dönemlere göre değişiklikler olsa da, çok merkezî bir rolü olmuştur. Osmanlılar bu bakımdan Yakın-Doğu geleneklerini izlemişlerdir. Bu gelenekte Hükümdar ve Saray devlet sisteminin merkezidir. Topkapı Sarayı örneğinden hareketle Osmanlı saray teşkilatının yapısını daha iyi anlayabiliriz. Buna göre saray harem, enderun (iç kısım) ve birun (dış kısım) bölümlerinden meydana gelir. Her üç bölüm de değişen oranlarda kamu hizmeti fonksiyonu görür. Topkapı Sarayına Bâb-ı Hümayun (Dış Kapı)'dan girilir.

Bîrun: Kelime anlamı dış, taşra olan bîrun Osmanlı sarayının ana girişinden sonra gelen kesimine verilen addır. Sarayın birinci avlusunda birun erkânı yer alır.

Enderun: Kelime anlamı “iç, içeri” olan ve hükümdarın resmî ve özel hayatının içiçie geçtiği Enderun'un amiri Babüssaade Ağasıdır. Burası içoğlanların (gulamlar) hizmet ederek hizmet içi eğitim gördüğü bölümdür. Enderun Mektebi I. Murad devrinde Edirne Sarayında kuruldu. Enderunda, ak hadım ağalarının gözetiminde, Türkçe, Arapça, Farsça, edebiyat, tarih, âdab-ı muaşeret, güzel sanatlar, biniçilik vb. çok geniş yelpazede sıkı bir eğitim sistemi uygulanmaktaydı. Önce küçük ve büyük odalarda eğitim gören devşirmeler, yapılan elemelerden sonra padişahın şahsî hizmetlerini ifa eden yüksek odalara geçerlerdi. Bunlar has odabaşının yönetiminde padişahın giyimini üstlenen *has oda*, özel hazinesinin muhafaza edildiği *hazine odası*, padişah ve haremın yiyecek ve içecekleriyle ilgilenen kiler odası ile müzisyenler, pehlivanlar vb.nin yetiştirildiği *seferli odası*ydı.

Kul Sistemi: Osmanlı klasik sisteminin en önemli dayanaklarından biri kul sistemidir. Osmanlılar kul sistemini Selçuklu *gulam* sisteminden tevarüs etmekle birlikte kendi gayrimüslim tebaalarının çocukları için devşirme usulünü getirmeleri bakımından daha önceki sisteme bir yenilik getirmişlerdir. Kul sistemi, önceki dönemlerde gulam sistemini uygulayan devletler gibi, Osmanlılarda da bağlı seçkin devlet adamı ve hassa askeri yetiştirmenin en önemli aracı olmuştur. Merkezîyetçi imparatorluk projesini hayata geçiren II. Mehmed devrinde üst düzey askerî-idarî makamlar büyük ölçüde kullara verildi. Artık vezirlik kullara has bir makam sayılmaya başlandı. XVI. yüzyılda da sistem daha da gelişti ve derinleşti.

Kul sisteminde hükümdara sadakat ve kulların güvencesiz statüsü bağlamında özellikle iki uygulamadan bahsetmek gereklidir: *siyaseten katl* ve *müsadere*.

Harem-i Hümayun: *Harem* kelimesi, yasak, yasa-dışı olmak, kutsal veya dokunulmaz anlamlarını içerir. Mekke ve Medine Haremeyn, Kudüs'teki merkezi Müslüman arazisi *Harem-i Şerif* olarak adlandırılır. Sarayda padişahın yaşadığı alan, oradaki kadınlardan dolayı değil Tanrının yeryüzündeki gölgesi (*Zillullah Ş'l-arz*) olarak kendisi kutsal olmamakla birlikte varlığıyla kutsal bir mekân oluşturan Padişahın orada bulunmasından dolayı *Harem-i Hümayun* olarak anılmıştır. Haremın yanlış yorumlanmasının başlıca sebebi, modern batı düşüncesinde ailenin özel alan olarak düşünülmesi ve haremın bu özel/kamusal bölünmesi kavramının İslâmî bir tezahürü olarak varsayılmasıdır. Osmanlı hanedanının ayakta kalmasının en önemli sebeplerinden biri tebaanın sadakatidir. Haremdeki kadınların başında Valide Sultan yer alır. Haremde de enderundakine benzer bir örgütlenme ve eğitim düzeni vardı. Valide Sultanın yönettiği haremın hizmetlerine harem ağaları bakardı.

Hükümdar/Sultan

Osmanlı hükümdarlarının ilk başlarda bey unvanını kullandıkları anlaşılıyor. Bununla beraber İslamî nitelikleri vurgulayan unvanların da söz konusu olduğu kesindir. Orhan Bey'in 1337 tarihli Bursa Şehadet Camii kitabesinde sultanü'l-guzat yani gaziler sultanı olarak anıldığı, bunun yanında gazi oğlu gazi, *merzban-ı âfâk* (ufukların bekçisi), *pehlivan-ı zaman* (zamanın kahramanı), gibi sanlarla anıldığı bilinmektedir. İbn Battuta, Orhan Gazi'den "İhtiyarü'd-din Orhan Bey" olarak bahseder. Osmanlı hükümdarı, XIII. yüzyıl sonlarından XIV. yüzyıl sonlarına uzanan yüzyıllık süreçte, Anadolu-Balkanlar devletinin oluşumuna paralel olarak *sahibü'lucât'lıktan sultanü'l-azamlığa* terş etti. Hükümdarlar, gazilerin ve mücahitlerin sultanlığından, hüdavendigârlik ve sultanlığa ve nihayet Rum (Roma yani Anadolu Selçuklu) sultanlığına (Yıldırım Bayezid) yükseldiler.

İki karanın ve iki denizin hükümdarı (*Sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn*) olarak anılan Fatih Sultan Mehmed, şahsında Orta Asya, İslâm ve Roma hükümdarlık geleneklerini birleştiren, Osmanlı Devletini cihanşumül bir imparatorluk mertebesine yükselten padişah ve sultan olarak tanımlanır. Yavuz Sultan Selim'in Memluk Devletine son vermesi üzerine Mısır'daki Abbasî halifesi İstanbul'a getirilir ve Yavuz *Hadimü'l-Haremeyni's-Şerifeyn* (iki kutsal kentin hizmetkârı) unvanını alır.

HANEDAN (TAHT VERASETİ, CÜLUS, EVLİLİKLER)

Osmanlı hanedanının tarihî belgelerle kesinlikle kanıtlanmış atası Osman Bey'in babası Ertuğrul'dur. Ertuğrul'un babası Süleyman-şah'ın Caber'de boğulması hikâyesinin Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın hatırası ile karış(tırıl)mış bir efsane olduğu açıktır. Ertuğrul ve aşiretinin Kayı boyuna mensubiyeti de tartışmalıdır. Türklerde devlet başkanlarının belirli bir soya mensup olması geleneği köklüdür. Oğuz boyları arasında Kayı'nın itibarlı mevki de *Oğuzname*'den açıkça anlaşılmaktadır. Osmanlı hanedanının soyunun Oğuz Han'a bağlanması da özellikle XV. Yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. XV. yüzyıla ait kaynakların bir kısmı Osmanlı ailesinin Oğuz Han'ın torunlarından Gün Han oğlu Kayı'ya, bir kısmı da Gök Han oğullarına bağlar. Daha sonra Kayı geleneği yerleşecektir. Ankara Savaşından sonra Emir Süleyman'ın yanında bulunduğu bilinen Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin sonunda yer alan *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*'da Ertuğrul'la birlikte Oğuz ve Gök Alp'ten çok kişi olduğu yazılıdır.

Taht Veraseti

Türk devlet geleneğinin Osmanlılara kadar en bariz özelliklerinden birisi, ülke yönetimi bakımından yönetici hanedan mensuplarının konumlarıdır. Kutsallık atfedilen yönetici hanedan mensupları *ülüş* ilkesi çerçevesinde ülke yönetiminde söz sahibiydiler. Türk adını taşıyan ilk devlet olan Göktürkler ilk kurulduklarında Bumin Kağan ülkenin merkezi olan doğuda, kardeşi İstemi ise adeta yarı-bağımsız olarak batıda bulunuyordu. Türklerde hanedanın her üyesinin yönetme hakkını haiz oluşu ve yerleşik bir veraset sisteminin olmayışı bilinen bir husustur; dolayısıyla ne *senioratus* (hanedanın en yaşlı üyesinin başa geçmesi) ne de *primogenitura* (hükümdarın en yaşlı oğlunun halef oluşu) kesin bir veraset ilkesi değildi. Osmanlılarda devletin bölünmezliği ilkesinin yerleşmesi, hanedan üyelerinden hangisinin tahta geçeceğini tespit eden kesin bir kuralın olmayışı zaman zaman taht mücadelelerine yol açmıştır. Rakip devlet ve hanedanların bu tür çekişmeleri kendi lehlerine kullanma çabaları da tehlikelere yol açmıştır.

Şehzadeler ve Şehzade Sancağı

Osmanlı Beyliğinin ilk dönemlerinde Osman Bey'in arkadaşları ve aile mensuplarının yönetime katıldığı yani *ülüş* sisteminin uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu gelenek Orhan Gazi döneminde de devam etti. Yıldırım Bayezid'in oğullarının çoğu babalarının sağlığında çeşitli sancaklarda görevliydi. Özellikle bu devirden sonra Amasya ve Manisa en önemli şehzade sancağı merkezi olarak göze çarpar. Fatih devrinden önce Kütahya, Balıkesir; sonra ise Konya, Kastamonu, Trabzon gibi eski beylik ve devlet merkezleri de şehzade sancağı oldu. Bunların yanında Bolu, Antalya, Isparta, Menteşe, Çankırı, Çorum, Kefe gibi yerler de şehzade sancağı merkezi oldu. Klasik devirde en önemli iki şehzade sancağı olarak dikkati çeken Amasya (*tahtgâh-ı kadim*) ve Manisa (*darü'l-mülki kadime*)'nin önemi, Yavuz Sultan Selim'in kardeşlerine karşı taht mücadelesi ve özellikle Kanunî devrinde Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim arasındaki rekabette daha açık olarak ortaya çıktı.

Hanedan Mensuplarının Evlilikleri

Osmanlıların hanedan kızlarıyla evlenmelerinde ilk iki hükümdardan sonra, bir iki istisna dışında, özellikle Müslüman hanedan kızlarından çocuk sahibi olmadıkları ileri sürülmüştür. Bazı tarihçiler aksini savunur. Mesela, I. Mehmed'in annesinin Germiyanlılardan Devletşah Hatun, II. Murad'ın annesinin Dülkadirliilerden Emine Hatun, II. Mehmed'in annesinin Candarlılardan Hatice Hatun, I. Selim'in annesinin de Dülkadirliilerden Ayşe Hatun olduğu ileri sürülmüştür. Osmanlıların **hanedan** evliliklerinden vazgeçmelerinin sebebi Timur'un Yıldırım'ın eşi Sırp Maria'ya zorla hizmetçilik yaptırması veya yasal eşlerin mülklerini korumanın tehlikeleri değildir. Hanedana mensup kızlar, padişahların kızları veya kızkardeşleri ilk devirlerde Müslüman Türk beylikleriyle yapılan siyasî evliliklere konu olmuşlar, bu beyliklerle Osmanlılar arasındaki siyasî ilişkilerde önemli roller oynamışlardır.

Hanedana Alternatif Arayışları

Osmanlılar tarihin en uzun süreli ve kesintisiz hükümdarlık yapan hanedanıdır. Bununla birlikte tarihte hanedanının devamlılığının tehlikeye girdiği ve alternatif arayışlarının meydana geldiği dönemler de olmuştur. Bu meyanda Osmanlı hanedanına alternatif olarak adı en çok öne çıkarılanlar Cengiz soyundan olan Kırım hanları olmuştur. Yine 1703'de Edirne Vakası sırasında Sokullu Mehmed Paşa ile II. Selim'in kızı İsmihan Sultanın evliliğinden doğan İbrahim Han'ın soyundan gelenlerin de adı Osmanlı hanedanına alternatif olarak geçmiştir.

DİVAN-I HÜMÂYUN

Divân-ı Hümâyün Osmanlı devletinin klasik döneminde XV. yüzyıldan XVII. Yüzyıl ortalarına kadar en önemli yürütme ve danışma organıdır. **Divan** kelimesinin (topluluk, toplanma, toplantı) aslı Aramicedir. Sasanîlerde devlet yönetimi ile ilgili bir terim olarak kullanılan divan, Arapça'ya Farsça'dan geçmiştir. Emevîler devrinde gelişen Divanlar Abbasîlerde de devam etti. Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri yoluyla bu geleneği tevarüs eden Osmanlılarda da çeşitli divanlar vardı. Bunların en önemlisi Divan-ı Hümâyün'dur. Divan'ın toplantı yeri, Topkapı Sarayında, ikinci avluda harem dairesine bitişik Kubbealtı idi. Divan toplantıları XVI. yüzyılda haftada 4 veya beş gün iken, XVII. yüzyılda ikiye inmiş, XVIII. yüzyılda ise iyice azalmıştır. Divan'ın vezirler dışındaki üyeleri, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, Nişancı, Rumeli ve Anadolu Defterdarları idi.

Divan toplantıları dışında veziriazam konağında ikinci vakti toplanan *İkindi Divanı*'nda devlet işleri görüşülür, divan toplantılarında bitmeyen konular ele alınırdı. Olağanüstü zamanlarda toplanan ve padişah dışında herkesin ayakta durduğu divana *ayak divanı* denirdi. Nişancının nezaretinde Reisülküttab'ın başkanlığında divan kararlarını yazmak, göndermek ve saklamak görevlerini yürüten bürolar (Divan Kalemleri) vardı. Bu kalemler ve görevleri şöyleydi:

- **Beylik Kalemi:** Divan kararlarıyla ilgili evrakın (ahkâm, mühimme, şikâyet, name-i Hümâyün vb. belgelerin, hazırlanması ile görevliydi.
- **Tahvil Kalemi:** Üst düzey görevlilerin hasları ile zeamet ve timarların kaydından sorumluydu.
- **Rüüs Kalemi:** Vakıf personeli, din görevlileri, kâtipler, saray ağa ve hademeleri, kale görevlileri vb. atama ve diğer işlerinden sorumluydu. Divan'daki diğer bürolar şunlardı:
 - **Amedî Kalemi:** XVIII. yüzyılda kuruldu. Sadrazamın padişaha yazıları (telhis, takrir), yabancı devletlere yazılan her türlü yazı burada hazırlanırdı. Daimi elçiliklerin kurulmasıyla önemi daha da arttı.
 - **Vakanüvislik:** Resmî tarihçilik asıl Fatih devrinde şehnamecilik şeklinde ortaya çıktı. XVIII. yüzyıl başlarında Divan-ı Hümâyün kalemleri arasında vakanüvislik oluşturuldu. Önemli vakanüvisler olarak Naîma, Raşid, Küçükçelebizade Asım, Sami, Şakir, Refet, Hıfzı, Subhi, İzzî, Vasıf, Mütercim Asım, Şanizade, Cevdet Paşa, LutŞ Efendi, Abdurrahman Şeref'i zikretmek mümkündür.

- **Divan-ı Hümâyun Tercümanlığı:** Tercümanlar yabancılarla yazışmalar ve görüşmeler için görevlendirilen genellikle yabancı dil bilen mühtediler arasından seçilirdi.

Bu Özetin tamamını,Çıkmış Sorularını,Deneme Sorularını adresinize gönderiyoruz!...

Tıklayınız

<https://www.kolaysinavlar.com/osmanli-merkez-ve-tasra-teskilati-ady212u?search=TAR211U>